

VARDARBĪBA NAV ĢIMENES VĒRTĪBA

Bērna līdzdalības princips

Turpinot ikmēneša vēstkopās pievērsties dažādu vardarbības formu definīcijām un cēloņiem, Starptautiskajā bērnu tiesību aizsardzības dienā piedāvājam bērna līdzdalības principa skaidrojumu. Lai gan bez šī principa nav iedomājama bērna tiesību un labāko interešu ievērošana, tas nereti tiek pārprasts. Savukārt bērna līdzdalības ignorēšana nav tikai audzināšanas vai komunikācijas problēma – tā ir arī strukturālas un simboliskas vardarbības forma. Ja bērniem tiek liegta iespēja izteikt viedokli, tikt uzklausi un ietekmēt lēmumus, kas skar viņu dzīvi, viņi tiek pakļauti nevienlīdzībai, kas ir viens no vardarbības pamatmehānismiem.

Viens no būtiskākajiem principiem bērnu tiesību ievērošanā ir bērnu līdzdalība, kas ir nostiprināta gan ANO Bērnu tiesību konvencijas 12. pantā. Šis princips nozīmē, ka bērnam ir tiesības tikt uzklausi visos jautājumos, kas skar bērna dzīvi gan tieši, gan netieši, un šim viedoklim ir jāpievērš pienācīga uzmanība, ņemot vērā bērna vecumu un briedumu.

Bērna līdzdalības princips ir jāievēro jau no dzimšanas brīža līdz pat pilngadības sasniegšanai. Ja bērns vēl nevar noformulēt savu viedokli vārdos, ir jāieklausās reakcijās un citos komunikācijas veidos. Pat ja īstermiņā bērna viedoklis ir pretrunā ar bērna labākajām interesēm, tas var signalizēt par būtiskiem aspektiem, kas jāņem vērā.

Latvijas Bērnu labklājības tīkla pārstāve Madara Kanasta-Ieviņa min piemēru: “Ja bērns nevēlas iet uz skolu, ir jāskaidro, kāpēc ilgtermiņā izglītības iegūšana ir labākajās interesēs, un skola tomēr būs jāapmeklē. Tomēr nedrīkst atstāt bez ievēribas bērna izjūtas un jācenšas saprast, kas

raisījis šo pretestību, un jārod tam risinājums. Tā šajā gadījumā būtu bērna līdzdalības principa ievērošana. Bērna līdzdalība praksē, manuprāt, drīzāk ir attieksmes, ne tik daudz normatīvo aktu jautājums.”

Kāpēc bērna līdzdalība ir svarīga?

● Stiprina bērna cilvēktiesības

Līdzdalība atzīst bērnu kā pilntiesīgu sabiedrības locekli, nevis tikai pasīvu aizsardzības objektu. Tā stiprina bērna cilvēktiesības un cieņu pret sevi kā personību ar savu viedokli, pieredzi un sajūtām.

● Proaktīvs instruments bērna aizsardzībai no vardarbības un netaisnības

Bērns, kurš zina savas tiesības un jūtas sadzirdēts, kā arī ir pieredzējis, ka viņa teiktais tiek ņemts vērā, drīzāk ziņos par vardarbību, mobingu, emocionālu nolaidību, ievilināšanu. Līdzdalība var būt kā aizsardzības mehānisms pret slēptu vardarbību. Ja bērns jau agrīni izjūt pret sevi vērstu cieņu, tas stiprinās arī viņā cieņpilnas attieksmes veidošanos pret citiem.

● Veicina bērna pašvērtību un psiholoģisko labklājību

Ja bērns tiek uzklausīts un viņa viedoklis tiek respektēts, tas stiprina pašapziņu, piederības sajūtu un uzticēšanos pieaugušajiem. Savukārt ignorēšana var radīt mazvērtības sajūtu, psiholoģiskās problēmas, pasivitāti.

● Iesaista lēmumu pieņemšanas procesā

Bērna izjūtas, pieredze un domas, īpaši krīzes situācijās, ir jāņem vērā lēmumu pieņemšanas procesā. Bēnam ir tiesības zināt – kas ir noticis, kāpēc un kādi būtu tālākie rīcības soļi situācijas risināšanā (piemēram, kāpēc bērns ir ticis nošķirts no ģimenes). Ņemot vērā gan bērna, gan speciālistu viedokli, ir jāpieņem tāds lēmums, kura pamatā ir gan bērna labāko interešu, gan bērna līdzdalības ievērošana.

● Attīsta atbildību un pilsonisko līdzdalību

Kad bērnu iesaista viņu dzīves plānošanā (skolā, ģimenē, kopienā), bērns attīsta spēju pieņemt lēmumus un uzņemties par tiem atbildību, sadarboties

ar citiem, ietekmēt vidi sev apkārt. Tas ir demokrātijas treniņš – mācīšanās būt par aktīvu sabiedrības locekli.

Līdzdalības trūkums un vardarbība

1. Cilvēktiesību pārkāpums

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvenciju bērnam ir tiesības:

- izteikt viedokli par visiem ar viņu saistītiem jautājumiem,
- būt uzklausi tam un ņemtam vērā atbilstoši viņa vecumam un briedumam.

Līdzdalības liegšana ir šo tiesību ignorēšana, kas ir sistemātiska tiesiskā vardarbība. Tā nostiprina vēsturiski pieņemtās hierarhijas, kurās bērns tiek uzskatīts par viegli vadāmu un ietekmējamu.

2. Ignorēšana: neredzēšana, noklusēšana, neuzticēšanās

Bērns, kurš netiek uzklauss, var justies:

- nederīgs vai nepilnvērtīgs,
- nevērtīgs kā subjekts,
- emocionāli pamests.

Šāda attieksme var atstāt dziļas emocionālas pēdas un veicināt traumatiskus attiecību modeļus, kuros bērns iemācās, ka viņa jūtas un domas nav svarīgas. Tas ir veids, kā sabiedrība strukturāli nodara kaitējumu bērna pašvērtējumam, kas vēlāk ietekmē arī viņa spēju atpazīt un izvairīties no vardarbības.

3. Vardarbības normalizēšanas aspekts

Ja bērns netiek iesaistīts lēmumu pieņemšanā par viņa izglītību, veselību, ģimenes dzīvi, aizsardzību utt:

- tiek normalizēts autoritārs lēmumu pieņemšanas modelis;
- pazeminās iespēja atpazīt pret sevi vērstu vardarbību — bērns neiemācās, ka viņam ir tiesības uz cieņu un ietekmi
- pieaugušie vieglāk attaisno emocionālu, fizisku vai institucionālu vardarbību, jo “bērns nesaprot”, “nav gatavs”.

4. Vardarbības prevences instruments

Turpretī, bērna aktīva līdzdalība dažādās dzīves jomās:

- palīdz atpazīt un nospraust robežas, izteikt bailes, diskomfortu;
- stiprina pašvērtējumu un drošības izjūtu;
- mazina risku kļūt par seksuālas, fiziskas vai emocionālas vardarbības upuri. Bērns, kurš jūtas sadzirdēts un cienīts, drīzāk ziņos par pāridarījumiem un meklēs palīdzību.

Kā īstenot bērna līdzdalību?

Viens no bērna līdzdalības modeļiem, ko izmanto arī Latvijā, ir bērnu tiesību pētnieces Lauras Landijas (*Laura Lundy*) izstrādāts norādījumu kopums, kas dod bērnam iespēju paust jēgpilnu viedokli lēmumu pieņemšanas procesā. Tas balstās uz divām bērna tiesībām – paust viedokli un tikt uzklautītiem –, kā arī četrām līdzdalības jomām: Vieta, Balss, Auditorija un Ietekme.

Tiesības paust viedokli ietver divas līdzdalības jomas:

- Vieta (bērnām jānodrošina drošas, iekļaujošas iespējas veidot un paust savu viedokli).
- Balss (bērnām ir jāpalīdz paust viedokli).

Tiesības tikt uzklautītam ietver divas līdzdalības jomas:

- Auditorija (bērna viedokli ir jāieklausās).
- Ietekme (pēc viedokļa uzklautīšanas ir jārīkojas).

Padomi vecākiem

- ♦ Klausies bērna domās bez pārtraukšanas, neignorē tās, pat ja šķiet, ka viedoklis ir bērnišķīgs.
- ♦ Uzdod atvērtus jautājumus “Ko tu domā?”, “Kā tu justos, ja...?”, “Ko tu ieteiktu?” – tas palīdz bērnam izteikties un iemācīties spriest pašam.
- ♦ Ļauj bērnam piedalīties lēmumos par ģimenes ikdienu: ēdienkarti, aktivitātēm, ģimenes noteikumiem.

- ♦ Ievēro vecumam atbilstošu līdzdalību. Piemēram, piecgadnieks var izvēlēties apģērbu, desmitgadnieks var palīdzēt plānot ģimenes brīvdienas.
- ♦ Parādi bērnam, kā viņa idejas ietekmēja lēmumu ("Mēs izvēlējamies šo, jo tava ideja bija ļoti laba").
- ♦ Ļauj bērnam kļūdīties un mācīties. Nekaunini bērnu par pieļautajām kļūdām, bet palīdzi izprast un saredzēt rīcības sekas, izdarīt secinājums par to, ko nākamreiz darīt citādāk.

Ieteikumi institūcijām un iestādēm

(Sociālie dienesti, pirmsskolas izglītības iestādes, ārpusģimenes aprūpes iestādes, izglītības iestādes, veselības aprūpes iestādes, tiesībaizsardzības iestādes, nevalstiskās organizācijas un sabiedriskās iniciatīvas u.c.)

- ♦ Institūcijas stratēģijās, dokumentos, attīstības plānos skaidri formulēt apņemšanos veicināt bērnu līdzdalību tās darbā.
- ♦ Bērnus iesaistīt institūcijas sniegto pakalpojumu kvalitātes un lietotāju pieredzes izvērtējumā, jaunu pakalpojumu un programmu izstrādē.
- ♦ Institūcijas budžetā atvēlēt finanšu resursus bērnu līdzdalības nodrošināšanai.
- ♦ Pielāgot vidi tā, lai tā ir pieejama, draudzīga un droša. Iekārtot to bērnu vecumposmam piemērotu. Atvēlēt atbilstošu laiku kvalitatīvai līdzdalībai (veltīt pietiekami daudz laika katrā reizē un ilgtermiņā; ņemt vērā, kāds dienas laiks labāks bērna vajadzībām (piemēram, pēc skolas) u.c.)
- ♦ Izstrādāt bērnu tiesību aizsardzības protokolu, kurā ietverti bērnu drošības aspekti attiecībā uz līdzdalības aktivitātēm. Nodrošināt, ka tas ir pieejams un zināms visiem iesaistītajiem (institūcijas darbiniekiem, bērniem, vecākiem un pakalpojumu sniedzējiem), kā arī pieejams bērniem viegli saprotamā versijā.
- ♦ Rūpēties, lai institūcijas personāls ir atbilstoši apmācīts, tam ir izpratne par bērnu tiesībām un līdzdalību, tiek sniegts regulārs atbalsts un iespēja pilnveidot kompetences.

- ♦ Izstrādāt bērniem saprotamus un viegli uztveramus informatīvos materiālus par līdzdalības procesu, mērķiem, ietekmi uz bērnu un pieaugušo dzīvi, iespējām paust viedokli, kā arī kā tiks izvērtēts sniegtais viedoklis un atgriezeniskā saite par sasniegto.
- ♦ Institūcijā ieviest vismaz vienu atbildīgo personu par bērnu līdzdalības plānošanu un koordinēšanu institūcijas darbībā.
- ♦ Izstrādāt skaidru un saskaņotu procesu bērnu viedokļu fiksēšanai un paziņošanai atbilstošajai auditorijai.
- ♦ Parūpēties par to, lai bērni saņemtu atgriezenisko saiti par pausto viedokli – kam un kādā veidā tas tiks nodots, kas ar to tiks darīts tālāk, kādi ir iespējamie rezultāti (ko iespējams sasniegt un ietekmēt), un, ja rezultātu nav, kāpēc tā, un kas tiks darīts mehānisma uzlabošanai.
- ♦ Ieviest mehānismus, lai bērniem regulāri būtu iespēja izvērtēt un sniegt atgriezenisko saiti par savu līdzdalības pieredzi gan tiešā, gan anonīmā veidā, lai atgriezeniskā saite par līdzdalības pieredzi institūcijā var tikt apkopota un regulāri izvērtēta, kā arī izmantota uzlabojumu veikšanai.
- ♦ Veicināt, lai personālam regulāri ir iespēja veikt pašvērtējumu un sniegt atgriezenisko saiti par savu līdzdalības pieredzi, kompetencēm un nepieciešamajiem uzlabojumiem. Arī personāla sniegtā atgriezeniskā saite tiek apkopota un regulāri izvērtēta, kā arī izmantota uzlabojumu veikšanai.

Vispārējie principi

Bērnu tiesību komiteja (ANO neatkarīga ekspertu grupa) iesaka deviņus principus, kas nosaka, kā organizējami procesi, kuros bērnu viedokļi tiek uzklauti kā klātienē, tā tiešsaistē. Šiem procesiem jābūt:

- **Caurspīdīgiem un informatīviem** – bērns ir jānodrošina ar pilnīgu vecumam atbilstošu informāciju. Bērns ir jāinformē par viņa tiesībām brīvi paust savu viedokli, ka viņa viedoklim tiks piešķirta pienācīga uzmanība un nozīme, kā arī par jomu, kurā viedoklis tiks izmantots un par šī viedokļa iespējamo ietekmi.
- **Brīvprātīgiem** – bērnu nedrīkst piespiest izteikt uzskatus, ja bērns nav gatavs vai nevēlas to darīt. Bērnam ir jābūt informētam, ka drīkst “izstāties”

jebkurā laikā.

● **Cieņpilniem** – bērnam jānodrošina iespējas uzsākt idejas un aktivitātes, un pret viņa uzskatiem ir jāizturas ar cieņu. Pieaugušajiem jārespektē viņa sociālekonomiskais, vides un kultūras konteksts.

● **Aktuāliem** – jautājumiem, par kuriem bērns tiek aicināts izteikties, ir jābūt patiesi nozīmīgiem viņa dzīvē, ļaujot viņam izmantot savas zināšanas, prasmes un iemaņas. Bērnam jālūdz risināt jautājumus, kas viņa dzīvē ir aktuāli un svarīgi.

● **Bērniem draudzīgiem** – vide un darba metodes jāpielāgo bērna vecumam, attīstības līmenim un spējām. Ir jābūt pieejamiem resursiem, kas palīdz nodrošināt, lai bērns varētu jēgpilni piedalīties. Jāattīsta dažādi iesaistes veidi un atbalsta līmeņi dažādu sociālo grupu bērniem un jauniešiem.

● **Iekļaujošiem (nediskriminējošiem)** – līdzdalībai jābūt iekļaujošai, jāizvairās no diskriminācijas, nodrošinot līdzdalības iespējas bērniem no marginalizētām sociālajām grupām un vienlīdzīgu piekļuvi digitālajai videi, ja nepieciešama dalība tiešsaistē utt. Bērni un jaunieši nav homogēna grupa – ir svarīgi, lai visiem indivīdiem tiktu nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas un visas balsis tiktu sadzirdētas.

● **Mācībās balstītiem** – pieaugušajiem, kas nodrošina bērna līdzdalību, nepieciešama sagatavošanās un atbalsts, lai atvieglotu un veicinātu bērna līdzdalību. Pieaugušajiem jāspēj uzklaut, sadzirdēt, efektīvi sadarboties un nepārtraukti uzlabot savas zināšanas un prasmes šajā jomā.

● **Drošiem pret dažādiem riskiem** – pieaugušajiem jāapzinās visas piesardzības metodes, lai samazinātu vardarbības, ekspluatācijas vai jebkādu citu negatīvu līdzdalības seku iespējamību. Bērnam ir jāzina savas tiesības, jābūt pasargātam no kaitējuma, taču, ja kaitējums tomēr radies, jāzina, kur vērsties pēc palīdzības.

● **Atbildīgiem** – tas ietver bērna informēšanu par to, kā viņa uzskati ir izmantoti un interpretēti. Būtiska ir atgriezeniskā saite par to, kā viņa līdzdalība ir ietekmējusi rezultātu. Līdzdalība ir jāuzrauga un, ja iespējams, kopā ar bērnu, jānovērtē.

Bērna redzējuma prioritizēšana

Viens no svarīgākajiem nosacījumiem bērna līdzdalībai ir iespēja paust savus uzskatus bez liekas pieaugušo ietekmes.

Daži padomi, kā to realizēt:

- Ļaujiet bērnam brīvi izpaust savu viedokli, nevis vienmēr lūdziet viņam atbildēt uz pieaugušo sagatavotiem jautājumiem.
- Izvairieties sniegt viņam citu ieinteresēto personu viedokļus vai informāciju, kas varētu ietekmēt viņa domāšanu.
- Iesaistiet pašu bērnu vecumam un spējām atbilstošu metožu un pieeju izstrādē, piemēram, aprunājoties ar bērniem ar invaliditāti, ja vēlaties sagatavot līdzdalības pasākumu šai mērķa grupai. Pārliecinieties, ka šīs metodes un pieejas vienlīdz labi darbosies kā klātienē, tā tiešsaistē.
- Izmantojiet atvērtus jautājumus vai viegli saprotamas aptaujas. Ideālā gadījumā jautājumi jāizstrādā kopā ar bērniem un pilotversija iepriekš jāizmēģina.
- Izvairieties no pieaugušo interpretācijas par bērna uzskatiem. Pajautājiet viņam pašam!
- Dokumentējiet vai ziņojiet par bērna viedokli tā, lai izslēgtu pieaugušo interpretāciju.

“Apskatot dažādu valstu pieredzi bērnu un jauniešu līdzdalības jomā, nosacīti var izdalīt sešas dažādas līdzdalības formas:

- 1) precīzā (ierobežotā) līdzdalība – ierobežots dalībnieku skaits diskusiju formā, teritorijas apsekošana ar bērniem, foto fiksācijas vai konsultācijas ar politiskajiem līderiem;
- 2) reprezentatīvā līdzdalības forma – bērnu un jauniešu parlamenti, padomes (līdzība ar pieaugušo līdzdalības formām) – dod iespējas bērniem un jauniešiem apgūt demokrātijas pamatidejas un pašvaldības darbības principus;
- 3) atklātās līdzdalības forma – bērnu un jauniešu forumi, bērnu tikšanās – apaļie galdi vai bērnu un jauniešu sanāksmes, kur līdzdalība ir pieejama ikvienam bērnam. Tā veicina bērnu un jauniešu integrāciju kopienā un dialoga veidošanas prasmes, kur visi ieinteresētie dažādos forumos, diskusiju paneļos vai apaļā galda diskusijās var mācīties paust savu viedokli, izteikt savas bažas vai ierosinājumus;

- 4) proaktīvā līdzdalības forma – līdzdalība projektos, kas laikā, tematiski un telpiski ierobežota un ļoti atkarīga no atsevišķu bērnu un jauniešu motivācijas. Tā ir vērsta uz darbību konkrēta mērķa-rezultāta sasniegšanai;
- 5) ikdienas līdzdalība – tā tiek praktizēta sabiedrībā, izglītības iestādēs un ģimenē. Šī līdzdalības forma attiecās uz ikdienas saskarami konkrēta grupā. Parasti veicina un uzlabo konkrētas grupas savstarpējo saskarsmi ar mērķi veicināt problēmu risināšanu ar dialoga palīdzību;
- 6) plašsaziņas līdzdalības veids – bērnu radio programmas, TV kanāla, drukāto mediju un interneta vietnes, blogi utt. Šādā veidā bērni un jaunieši var efektīvi paust savu viedokli, un padarīt to publiski pieejamu plašākai sabiedrībai.

Minētie bērnu un jauniešu līdzdalības veidi ir ļoti atšķirīgi gan no iesaistīšanās intensitātes, proti, bērnu skaita konkrētā projektā vai pasākumā, gan no darbības veida un pasākuma vai projekta mērķa, gan no vides, kurā tiek organizēts līdzdalības pasākums.” (Labklājības ministrijas Bērnu un ģimenes politikas departamenta vecākais eksperts Lauris Neikens, “Jurista vārds” NR. 23 (1341) 4. jūnijs, 2024.)

Bērna līdzdalība nav “izvēles iespēja” – tā ir būtisks bērna attīstības, aizsardzības un demokrātiskas sabiedrības pamats. Uzmanīga uzklaušīšana, cieņpilna komunikācija un reāla iespēja ietekmēt lēmumus palīdz bērniem augt par atbildīgiem, drošiem un empātiskiem pieaugušajiem, kā arī, ļoti svarīgi, – pasargāt viņus no vardarbības.

Vēstkopa tapusi sadarbībā ar Latvijas Bērnu labklājības tīklu.

Atbalsta instrumenti vardarbības ģimenē mazināšanai

Labklājības ministrija

Skolas iela 28, Rīga

Ja saredzat, ka šī informācija varētu būt aktuāla arī Jūsu kolēģiem, lūgums to pārsūtīt tālāk.

Atteikties no jaunumu saņemšanas

